

Az „ikerválság”: Szuezi és Budapest, 1956¹

Kecskés D. Gusztáv*

Abstract **The „Twin Crisis”: Suez and Budapest, 1956.** This essay will summarize what we know about the connection between the two parallel crises. Based on archival materials and publications derived from them, it seems that there was not only a temporal coincidence between the Suez and Hungarian crises during the Fall of 1956. Although the two series of events stem from totally different causes, the two crises influenced and affected one another. Therefore we can offer the following responses to our basic questions: although the confusing situation in Europe and the Soviet Union’s occupation must have come up at the Sèvres meeting of the British–French–Israeli allies on October 22–24 in preparation for the Suez action, this question did not influence their changing of the date of attack. Raising the issue, the British and French tried to reassure the Israelis who feared a Soviet military counter-attack. On the other hand, the Suez action could not have affected the final outcome of the debate in the Kremlin since they had been discussing Hungary’s fate for days. However, it may have had a secondary effect on its decisions.

Keywords Cold War history, international relations, Suez crisis, 1956 Hungarian revolution, Near East

„Tehát a módszer mindig ugyanaz, akármilyen tudomány, szakismeret vagy matematika területén. Ugyanis azt kell megvizsgálni, hogy mik vonatkoznak a két szóban forgó dologra, illetve mikre vonatkozik a két dolog; és minél több ilyenre van szükség...” írta Arisztotelész *Organon* című művében.² Mindkét „szóban forgó dologról”, vagyis a Nagy-Britannia, Franciaország, Izrael és Egyiptom részvételével zajló szuezi háborúról³ és az 1956-os magyar forradalomról egyaránt könyvtárnyi irodalom áll rendelkezésre.

¹ A jelen tanulmány Kecskés D., 1999 átdolgozott, újabb kutatási eredményekkel kiegészített változata.

* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet
Email: kecskes.gusztav@btk.mta.hu

² Arisztotelész, 1979. 247 (Első analitika, Első könyv, 30. fejezet).

³ 1956. július 26-án Gamal Abdel Nasszer egyiptomi elnök bejelentette a Szezei-csatorna államosítását. A francia kormány a britekkel közösen már néhány nappal később megkezdte a katonai válaszcsoport előkészítését. 1956. október 22. és 24. között a franciaországi Sèvres-ben

zésünkre. Az alábbiakban megkíséreljük összegezni mindazt, amit jelenlegi ismereteink szerint a két párhuzamosan lezajló válság *összefüggéséről* tudunk. Az Arisztotelész által javasolt módszert alkalmazva igyekszünk „minél több ilyet” összegyűjteni. Erre annál is inkább szükség van, mivel a rendelkezésünkre álló levéltári források bizonyos pontokon igen hézagosak.

Az időbeli párhuzamosság nyilvánvaló: a magyarországi felkelés kezdete, október 23-a és az Egyiptom elleni izraeli támadás megindulása, október 29-e nagyon közel esik egymáshoz. Volt-e azonban az egyidejűsége túl egyéb összefüggés is? A két válság vajon hatott-e egymásra, s ha igen, hogyan? A számos felvetődő kérdés közül két alapvető fontosságú érdemel különös figyelmet: 1) A magyar forradalom kitörése mennyiben hatott a szuezi beavatkozás eltervezésére és végrehajtására? 2) A szuezi ügy befolyásolta-e a magyar forradalom tragikus sorsát, hozzájárult-e a szovjet intervencióhoz? Az alábbiakban, más kapcsolódó témák mellett, főként erre a két kérdésre keressük a választ.

A világsajtóban az egyidejűleg végbemenő magyarországi és közel-keleti eseményor egyaránt óriási teret kapott. André Fontaine, a *Le Monde* külpolitikai rovatának akkori vezetője visszaemlékezve erre a „hihetetlenül lázas korszakra” felidézi, hogy volt olyan délelőtt, amikor a két válságövezetből jövő hírhalmaz hatására többször is meg kellett változtatni a címlapot: „Nyolc órakor elhatároztuk, hogy Szeuezt helyezük előre; fél órával ezután mégis Magyarország került az élre, és ez még később is változott.”⁴ A világ sok pontján élő ember tudatában a két konfliktus a nagy földrajzi távolság ellenére is összekapcsolódott. Így például számos semleges államban, de a kanadaiak és a nyugat-németek többségének körében is az a vélemény fogalmazódott meg, hogy a szovjetek sohasem mertek volna olyan kegyetlenséggel és cinizmussal beavatkozni Magyarországon, ha az angolok és a franciák a szuezi vállalkozással nem adnak a kezükbe nagyszerű figyelemelterelő eszközt. Hamburgban egyetemisták százai tüntettek tábláikon a felirattal: „Eden Budapest gyilkosa”. Franciaországban viszont a közvélemény túlnyomó többsége a kérdés más aspektusára he-

angol–francia–izraeli titkos egyeztető tárgyalásokra került sor, melyeknek során véglegesen rögzítették a szuezi háború forgatókönyvét. Elhatározták, hogy október 29-én az izraeliek megtámadják Egyiptomot, mire Nagy-Britannia és Franciaország ultimátumban követeli a harcok befejezését, majd a feltételezett egyiptomi elutasítás után arra hivatkozva, hogy biztosítani kívánják a szabad hajózást, katonailag megszállják a Szeuezi-csatorna térségét. Minderről azonban csak a beavatottak szűk köre tudott. Miután Nagy-Britannia és Franciaország 1956. október 31-én bekapcsolódott az Egyiptom és Izrael között október 29-én megindult szuezi háborúba, az amerikaiak nyilvánosan elítélték az akciót, sőt október 30-án az ENSZ Biztonsági Tanácsában a hadműveletek azonnali leállítását követelő határozati javaslatot terjesztettek elő, majd az Egyesült Államok képviselője a Szovjetunióval együtt Nagy-Britannia és Franciaország ellen szavazott. Hiába kezdődtek meg az Egyiptom elleni francia–brit légitámadások és dobtak le a szövetségesek november 5-én ejtőernyősöket Port-Szaídra, majd hajtották végre 6-án a partraszállást, az amerikaiak nyomására még aznap be kellett fejezniük a hadműveleteket. 1956. november 4-én kanadai kezdeményezésre, amerikai támogatás mellett az ENSZ Közgyűlés megszavazta rendkívüli ENSZ-haderő felállítását és Egyiptomba küldését, ami lehetővé tette, hogy a francia–brit csapatok kisebb presztízvesztéssel távozzanak. A gyors és sikeres szervezés eredményeként az első „kéksisasok” már november 15-én megérkeztek repülővel, decemberben pedig már 3700 katonából álló nemzetközi ENSZ-haderő állomásozott a térségben, melynek létszáma 1957 februárjában elérte a 6000 főt. Az akció folyamányaként 1956. december 22-én befejeződött a francia–brit erők kivonása a területről.

⁴ 1956. *Le commencement de la fin*, 1997. 153.

lyezte a hangsúlyt: azt nehezményezték, hogy míg az ENSZ a Magyarországon beavatkozó Szovjetuniót csak szavakban ítélte el, addig Nagy-Britannia és Franciaország szuezi akciója nyomán ENSZ-haderő felállítását határozták el.⁵

A korabeli magyar sajtó, a napilapok és a budapesti magyar rádió egyaránt október 29-től rendszeresen tájékoztatott a háborús konfliktussá alakult szuezi válság fejleményeiről. A magyar forradalom külföldi visszhangja mellett a külföldi hírek közül ezzel a témával foglalkoztak a legnagyobb terjedelemben. Hírügynökségi jelentések és lapértésülések alapján éberen követték a szuezi ügy fordulóit. Nagy figyelmet szenteltek az ezzel kapcsolatos – részben a magyar kérdéssel is összefüggő – ENSZ-beli vitáknak. Később a közvéleményben a felkelés idején úgy várt nyugati katonai segítség elmaradása, és, minden valószínűség szerint, a Kádár-rendszer propagandája miatt mélyen meggyökeresedett az az elítélő értékelés, hogy a franciák és az angolok – önző érdekeiktől vezetettve, Magyarországgal mit sem törődve – Egyiptom elleni támadásra használták fel a Szovjetunió lekötöttsége nyomán létrejött, számukra kedvező helyzetet.

Mind a szuezi ügy, mind a magyar forradalom, amint korábban említettük, kiemelkedő eseménynek számított a nemzetközi médiában. Az évek múlásával pedig mindkét témáról tekintélyes mennyiségű szakirodalom keletkezett. A világpolitikai összefüggések vizsgálatához az 1960-1970-es években még csak másodlagos források álltak rendelkezésre: a sajtó, a hivatalos megnyilatkozások és a visszaemlékezések. Levéltári dokumentumok hiányában az elemzők a legfontosabb kérdésekben csak feltételezéseikre hagyatkozhattak. Az 1980-as évek második felétől az amerikai, az angol, a francia és más nyugati archívumok anyagai is kutathatóvá váltak. A kelet-európai kommunista rendszerek összeomlása 1989-1990-ben pedig lehetővé tette, hogy bepillantást nyerjünk ezeknek az országoknak a magyar forradalommal foglalkozó kormányzati és pártirataiba. 1992-1993-ban az események alakításában kulcsszerepet játszó Szovjetunió dokumentumainak egy részét is megismerhették a kutatók.⁶

A szuezi akcióról készült angolnyelvű munkák a magyar ügyet általában marginális kérdésként kezelik, noha tudunk olyan szerzőkről is, akik a magyarországi és a közel-keleti eseményeket együttesen, az összefüggések feltárására törekedve tárgyalják.⁷ Ami a francia szakirodalmat illeti: a kizárólag a forradalmat témául választó történelmi műveken kívül a IV. Köztársaságot, a második világháború utáni francia külpolitikát, illetve a nemzetközi kapcsolatokat elemző átfogó monográfiák is gyakran szentelnek teret a témának. A legtöbb francia mű említi a magyar forradalom és a szuezi ügy időbeli egybeesését,⁸ bizonyos elemzők rámutatnak, hogy Franciaország és Nagy-Britannia kihasználta a Szovjetunió lekötöttségét a kelet-európai zavarok miatt,⁹

⁵ Grosser, 1972. 373–374.

⁶ Békés, 1996. 13.

⁷ Calhoun, 1997. 241–245; Campbell, 1991. 739–749. A két amerikai történész egymástól élesen eltérő álláspontot képvisel: Calhoun szerint a szuezi ügy és a magyar forradalom sorsa a legszorosabban összefügg egymással, mivel a brit kormány lépése készítette Hruscovot arra, hogy a korábbi kompromisszumkereső álláspontját felülvizsgálja, és a magyar forradalom levereése mellett döntsön. Ezzel szemben Campbell azon a véleményen van, hogy a két párhuzamos válság egymástól lényegében függetlenül fejlődött. A szuezi ügy történetét levéltári források alapján átfogóan feldolgozó angol nyelvű monográfia: Kyle, 1991. Franciaország szerepéről a szuezi háborúban: Vaïsse, 1997, az amerikai álláspontról: David, 2011. 399–413.

⁸ Például: Girault–Frank–Thobie, 1993. 257.

⁹ Például: Fontaine, 1967. 273.; Rioux, 1983. 114–115.; Duroselle, 1993. 612–613.

míg más publikációk csak a két eseménysor franciaországi fogadtatásának ellentmondásaira hívták fel a figyelmet.¹⁰

Magyar nyelven is számos olyan írás született, amely foglalkozott a szuezi ügy és a magyarországi események összefüggéseivel. A kádárista történetírás szerint a két válság között szoros összefüggés áll fenn: az Egyiptom ellen készülő angol és francia vezetés a támadás időpontjának meghatározásakor döntő szempontként vette figyelembe a magyarországi fejleményeket, a Szovjetunió feltételezett lekötöttségét. A szuezi ügyről készült legismertebb kádárista szemléletet tükröző mű Salgó László *A szuezi háromszög 1956* című könyve hangsúlyozza, hogy a francia kormányzat „az intervenció október 31-i időzítésével garanciát vélt kapni arra, hogy a Szovjetunió a *jól előkészített* [kiemelés tőlem – KDG] magyarországi ellenforradalom miatt képtelen lesz határozott lépést tenni Egyiptom érdekében.”¹¹ A szerző a szuezi és a magyarországi eseménysor filmszerű összejátszásának írói technikájával is azt az álláspontot jeleníti meg, hogy a két válság kezdettől fogva szorosan összetartozik, és párhuzamosan fejlődik: a francia és a brit döntéshozók „előre megfontolt szándékkal” cselekedtek.

A nyugati magyar emigráció képviselői szintén választ kerestek a világpolitikai jelentőségű események alapvető kérdéseire. Molnár Miklós, Svájcban élő magyar származású történész a rendelkezésére álló tényekből egyrészt arra következtetett, hogy a magyarországi forradalom kitörésének híre miatt a szuezi beavatkozásra készülő szövetségesek 1956. október 22–24-én Sèvres-ben tárgyaló képviselői a magyarországi forradalom kitörésének híre miatt előbbre hozták az izraeli támadás időpontját, azért, hogy kihasználják a Szovjetunió váratlanul adódó lekötöttségét. Másrészt úgy vélte, hogy a szuezi ügy is befolyást gyakorolt a magyar forradalomra, mivel hatott – más tényezők mellett – a szovjet vezetés magyarországi politikájára, ennek azonban nem tulajdonított döntő jelentőséget.¹² Csonka Emil Münchenben kiadott könyve szintén valószínűsíti, hogy az angolok és a franciák szuezi akciója hatott a szovjet döntéshozókra Magyarországgal kapcsolatos álláspontjuk kialakításánál: „Abban a pillanatban, amikor a Kreml látta, hogy a Nyugat figyelme nem összpontosulhat kizárólag a magyar kérdésre, továbbá, hogy a Nyugat vezető hatalmai a szuezi kérdés miatt élesen szembekerültek egymással, s Washington fő gondja már nem Közép-Kelet-Európa, hanem Anglia és Franciaország megrendszabályozása – világosan látta és halálos biztonsággal tudta, hogy Magyarországgal immár azt tehet, amit akar.” A szuezi akció szovjetekre gyakorolt hatását azonban ő sem tekintette döntő tényezőnek.¹³ Király Béla, a Nemzetőrség egykori parancsnoka pedig egy interjú során azt hangsúlyozta, hogy „– legalábbis közvetetten – Szeuz ártott nekünk”, mivel az ENSZ figyelmének középpontjába Budapest helyett Szeuz került, így „a szovjet vezetés arra gondolhatott,

¹⁰ Grosser, 1972. 373–374; Grosser, 1989. 137. Denis Lefebvre, aki eredeti dokumentumok alapján részletesen leírta a Sèvres-i titkos tárgyalásokat, a magyar ügyet nem kezeli olyan jelentős tényezőként, amely a szuezi beavatkozásról szóló döntést befolyásolta volna. Lásd Lefebvre, 1999; Lefebvre, 2010. Christian Pineau, egykori francia külügyminiszter Szeuzzel összefüggésben nem is említi a magyar forradalmat: Archives du Ministère des Affaires étrangères (La Courneuve): AO11 – Entretien N° 2 par Maurice Vaïsse et Cécile Pozzo Di Borgo avec Christian Pineau, ministre des Affaires étrangères (15 mars 1984).

¹¹ Salgó, 1986. 237.

¹² Molnár, 1998. 218–224.

¹³ Csonka, 1981. 499.

hogy a magyarországi agresszió... kisebb nemzetközi presztízvesztéssel hajtható végre...¹⁴

Az 1989–1990-es rendszerváltást követően Magyarországon is lehetővé vált, hogy a Kádár-rendszer ideológiai torzításaitól mentes szemlélettel megírt művek jelenjenek meg az 1956-os eseményekről. Az *1956-os magyar forradalom* című középiskolásoknak szánt történelmi olvasókönyv, amely a kommunista rendszer bukása után először foglalta össze a forradalom egész kérdéskörét, szintén kitér a Szuezzel kapcsolatos összefüggésre. A szerzők szintén úgy vélik, hogy a közel-keleti konfliktus elterelte a világ figyelmét Magyarországról, a magyar forradalmat vérbe fojtó november 4-i második szovjet beavatkozás okai között azonban nem említik a szuezi akciót.¹⁵

Most, miután áttekintettük a szuezi és a magyar válság kölcsönhatásáról a korabeli közvéleményben és a későbbi szakirodalomban keletkezett fontosabb nézeteket, vizsgáljuk meg, hogy a jelenleg nyugaton és keleten egyaránt kutathatóvá vált jelentős mennyiségű kormányzati dokumentum, illetve az ezek feldolgozásával készített publikációk mennyiben árnyalják vagy változtatják meg a témáról eddig kialakított képünket, milyen válaszokat adnak a tanulmány elején feltett alapkérdésekre!

A szuezi akció egyik főszereplőjének, a brit kormánynak a magyar forradalommal kapcsolatos álláspontját és lépéseit Békés Csaba tanulmányozta levéltári források alapján. Megállapításai szerint: „a magyarországi felkelés sem a szuezi hadjárat időzítésekor, sem pedig az Egyiptom elleni támadás megindításáig eltelt időszakban nem volt különösebb hatással a brit politika alakulására.”¹⁶ Bár Leslie Fry budapesti angol követ teljesen azonosult a magyarországi forradalom célkitűzéseivel, és nagyszámú táviratot küldött Londonba, ezek a tudósítások nem váltottak ki különösebb visszhangot a brit külügyminisztériumban. Távirataira alig kapott választ. A francia külügyminisztérium levéltárában végzett kutatásaim¹⁷ azt mutatták, hogy a francia diplomácia inkább szemlélője, mint cselekvő részese kívánt lenni a magyarországi válság eseményeinek. A francia vezetést rövidtávon az algériai háború és a szuezi ügy, stratégiai távlatban pedig a bipoláris világrendszer és az európai *status quo* érdekszférarendszere eleve passzivitásra kárhoztatta.¹⁸ Bonyolítja a kettős válság hatásának megértését az a tény, hogy a szuezi háború kitöréséig sem a brit, sem a francia külügyminisztérium nem volt beavatva a készülőkatonai vállalkozás titkába. A szuezi beavatkozás előkészítésében valóban csak a kormányzat legfelső irányítói vettek részt.

Noha a diplomáciai és katonai előkészületek már három hónapja folytak, az Egyiptom ellen indítandó katonai hadműveletnek még sok részletét kellett tisztázni. E célból szupertitkos találkozót szerveztek október 22–24-én Sèvres-ben, amelyen többek közt részt vett David Ben Gurion izraeli miniszterelnök és védelmi miniszter, Guy Mollet francia miniszterelnök külügyminiszterével, Christian Pineau-val és – kezdetben – Selwyn Lloyd brit külügyminiszter. Az izraeliek azt akarták elérni, hogy országuk már a konfliktus első napjától kezdve tengerészeti és légvédelmet kapjon. A britek és a franciák szándéka az volt, hogy Ben Guriont megnyerik saját kitervelt „űrügyeknek”: Izraelnek egyedül kell elindítania az ellenségeskedést, és a *posteriori* igazolni London

¹⁴ Király, 1990.

¹⁵ Bak–Kozák–Litván–Rainer, 1991.

¹⁶ Békés, 1992. 36.

¹⁷ 1996–1998-ban Párizsban végzett kutatásaimat a francia kormány és a Soros Alapítvány ösztöndíjjal támogatta.

¹⁸ A kutatások eredményeinek összefoglalása magyarul: Kecskés D., 2007.; Kecskés D., 2002. 99–114.

és Párizs beavatkozását, akik majd szétválasztják a harcoló feleket, és békét teremtenek a csatorna két partján. A tanácskozás első napján, október 22-én – a magyar forradalom előestéjén – a majdani szövetségesek még semmiféle kompromisszumra nem jutottak. Ben Gurion közölte, hogy küldöttsége már másnap reggel elhagyja Franciaországot. Aznap este a franciák meg voltak győződve arról, hogy a konferencia kudarcot vallott.

Néhány órával később megtudták, hogy a francia hadsereg elfogta az algériai felkelés vezetőit, anélkül, hogy előzőleg konzultált volna a miniszterelnökkel. Az ügy rendkívül kényesnek tűnt, minthogy Guy Mollet, a szocialista párt titkos küldöttei útján, már hónapokkal korábban titkos tárgyalásokat kezdett az FLN-nel. Érződött, hogy egy ilyen harci cselekmény azonnal leállítaná a tárgyalásokat, és radikalizálná az algériai harcokat. A tett formális elítélése viszont a hadseregben ébresztene keserűséget, amelynek bizonyos egységei már több hete harci készségben várták, hogy elindulhassanak Egyiptomba.¹⁹ A Mollet-kormány veszélyes helyzetbe került. A kormányfő még lemondását is fontolóra vette. Végül azonban úgy döntött, hivatalában marad, mint mondta, azért, hogy Nasszerrel szemben megvédhesse a demokráciát. Ebben a drámai helyzetben robbant be Párizsba a magyar felkelés híre.

A történetírás már régóta felveti a szuezi válság és a magyar felkelés kölcsönhatásának problémáját.²⁰ Beszéltek-e Budapestről Sèvres-ben? Ismereteim szerint az utolsó állásfoglalás ez ügyben Georgette Elgey 1997-es könyvében található. A különlegesen jól informált, kiváló összeköttetésekkel rendelkező francia történész nő könyve megírásakor a hozzáférhető dokumentumok felhasználásán túl merített az események francia résztvevőinek tanúságtételeiből is, amelyeket már majdnem 25 éve őrzött. Elgey válasza a következő: „Sèvres-ben [október 23-án] egész nap végeérhetetlen tanácskozás folyt az izraeliek és a franciák közt. Az éjszaka Budapesten bekövetkezett drámai események érvként szolgáltak ahhoz, hogy meggyőzzék Ben Guriont, terveivel ellentétben ne hagyja el nyomban Franciaországot.

A franciák minden eszközzel azt bizonygatták, hogy eljött a Nasszer elleni fellépés pillanata. „Álmodni se lehetne megfelelőbb körülményekről: sem az elnökválasztással elfoglalt amerikaiak, sem a magyar forradalom által lekötött oroszok nem tudnak majd segítséget nyújtani Nasszernek.”²¹ A francia vezetők tehát állítólag arról beszéltek, hogy a Szovjetuniót lefoglalja majd Kelet-Európa. De miért kellett a magyar felkelést érvként felhasználni? A szuezi beavatkozás időzítése miatt?

Békés Csaba levéltári források felhasználásával az elsők között vizsgálta a két esemény kapcsolatát. Brit és izraeli dokumentumok alapján arra a megállapításra jutott, hogy a budapesti felkelés híre nem befolyásolta az Egyiptom elleni támadás időzítését, mert a forgatókönyv legfontosabb mozzanatait – Ben Gurion korabeli naplója szerint²² – már október 22-én meghatározták. A francia és az angol tárgyalók sürgetőleg léptek fel: azt akarták, hogy az izraeli támadás a lehető legkorábban bekövetkezzen. Csapataik már több hete riadókészségben voltak, amit nem lehetett a végtelenségig fenntarta-

¹⁹ Lefebvre, 1999. 84–85, 87.

²⁰ A szuezi válság és az 1956-os magyar forradalom összefüggéseiről lásd: Kecskés D., 1999. Angolul: Kecskés D., 2001; Litván, 2001; valamint J. Nagy–Ferwagner, 2007. E kötetben Sipos József felidézti Nagy Imre miniszterelnöknek a snagovi fogsága idején leírt gondolatait a szuezi válság és a második szovjet beavatkozás összefüggéseiről, lásd Sipos, 2007. 93–95. Vö. Nagy, 2006. 59–61.

²¹ Elgey, 1997. 170.

²² Ben Gurion's Diary, 1990.

ni.²³ Guy Mollet úgy vélte, hogy az egyesült államokbeli elnökválasztás, azaz november 5-e előtt, tekintettel a zsidó szavazótáborra, Washington nem meri majd elítélni Izraelt, és két nagy európai szövetségesével sem mer szakítani. Maurice Bourgès-Maunoury francia védelmi miniszter megjegyezte, hogy a vezérkar szerint október az utolsó hónap, amikor még lehetőség van tengeri hadjáratra, ráadásul úgy gondolta, Franciaországnak a háború miatt Algériában van szüksége a szuezi támadásra készülő, Ciprus szigetén állomásozó egységeire.²⁴

Yaacov Bar-Siman-Tov izraeli történész, aki izraeli forrásokra alapozva foglalkozott a magyarországi és a szuezi események összefüggéseivel, rámutatott, hogy David Ben Gurion komolyan tartott a Szovjetunió esetleges katonai fellépésétől egy francia–izraeli–egyiptomi háború esetén. Sőt attól félt, hogy „Izrael lesz a szovjet megtorlás egyetlen céltáblája, különösen abban az esetben, ha Izrael egymaga kezdeményezi a háborút.” A Sèvres-i tárgyalásokon az izraeli miniszterelnök a franciákkal is tudatta ezeket az aggodalmait. Valószínűleg erre válaszul kerülhetett szóba a magyar felkelés ügye: „...A lengyel- és magyarországi események ekkor már fontos szerepet játszottak a megbeszéléseken. A francia külügyminiszter, Christian Pineau, az azonnali cselekvés előnyeit ecsetelte. Szerinte a Szovjetunió lengyelországi és magyarországi gondjai csökkentik az egyiptomi szovjet beavatkozás valószínűségét.”²⁵

A jelenleg hozzáférhető források alapján tehát kijelenthetjük, hogy a magyar felkelés problémáját érintették ugyan a Sèvres-i konferencia vitáiban, de nem volt döntő hatása a hadműveletek kezdetének meghatározásában. Ben Gurion már idézett naplójában meg sem említi a magyar eseményeket a francia–angol–izraeli tárgyalások kapcsán.²⁶ Ettől persze még hitelt adhatunk annak az állításnak, hogy a francia diplomácia eredményesen hivatkozhatott a magyarországi eseményekre, amikor nyomást gyakorolt az izraeli vezetőre.

Október 29-én a Sèvres-i megállapodásnak megfelelően az izraeli csapatok Egyiptom elleni támadásával megindult a szuezi akció. A magyarországi felkelésnek ettől kezdve lett jelentősége a brit kormányzat számára, mivel tapasztalták az Egyesült Államok kemény fellépését az ENSZ-ben az akció miatt. A magyar kérdést október 28-án tűzte napirendjére a Biztonsági Tanács, a britek azonban igyekeztek az ügyet az ENSZ Közgyűlésének a szuezi események tárgyalására összehívott rendkívüli sürgősségi ülészaka elé utalni, annak érdekében, hogy eltereljék, illetve megosszák a figyelmet.²⁷ A magyar üggyhöz való viszonyulásuk tehát alá volt rendelve a szuezi kérdésnek. Hasonló megközelítésnek lehetünk tanúi a francia külpolitika esetében is.²⁸ A francia ENSZ-képviselő Párizsból jövő október 27-i utasításában például szerepelt, hogy határozottan ellenzik vizsgálóbizottság felállítását a magyar kérdésben, ez ugya-

²³ Békés, 2006. 109.

²⁴ Elgey, 1997. 163.

²⁵ Bar-Siman-Tov, 1997. 246–247. Mordechai Bar-On, Moshe Dajan egykori izraeli vezérkari főnök számvevője könyvében szintén szól arról, hogy Christian Pineau francia külügyminiszter megpróbálta meggyőzni Ben Guriont, hogy kevés az idő. Egyéb érvek mellett azt is mondta, hogy a szovjetek jelenleg teljesen el vannak foglalva a lengyel és a magyar felkeléssel. Lásd Bar-On, 1991. 254.

²⁶ Békés, 2006. 109.

²⁷ Békés, 1992. 36.

²⁸ Ezért reagált a brit és a francia kormány annyira tartózkodóan az amerikaiaknak arra az október 26-i kezdeményezésére, hogy a magyarországi szovjet beavatkozás ügyében forduljanak az ENSZ-hez. Lásd Békés, 1992. 31.

nis később, a szeuezi ügy kipattanásakor kellemetlen precedenst teremthetett volna.²⁹ A közel-keleti támadás megindulása nyomán az ENSZ-ben kirobbanó tiltakozás leszere-lésére pedig, Nagy-Britanniához hasonlóan, szintén a magyar kérdést igyekeztek fel-használni: „ne hagyja a kérdést háttérbe szorítani, amikor az ENSZ érdeklődése teljes mértékben az izraeli–egyiptomi kérdés felé irányul”, írta a külügyminisztérium a francia ENSZ-misszió vezetőjének.³⁰ Az amerikaiak ellenállása miatt – a brit és a francia terv ellenére – a magyar ügy csak november 4-én került át az ENSZ Közgyűlés másod-ik rendkívüli sürgősségi ülészakára.

Mivel magyarázható, hogy az Egyesült Államok ilyen határozottan szembehe-lyezkedett legfontosabb szövetségeseinek szándékaival? Az „amerikaiak a szeuezi hadjárat megkezdésének pillanatától kezdve tisztában voltak a fent vázolt angol (–francia) törekvések mögött meghúzódó valódi indítékokkal... Az amerikai vezetés ugyanis úgy ítélte meg, hogy mivel a szovjet érdekszférába tartozó Magyarország esetében nincsenek hatékony eszközei az események befolyásolására, minden erejét a szeuezi válság megoldására koncentrálhatja, ahol nem egy vele szemben álló szuperha-talomra, hanem saját politikai-katonai szövetségeseire kell nyomást gyakorolnia.” – írta Békés Csaba.³¹ Washington számára a kelet-európai térségnél összehasonlíthatat-lanul fontosabb volt a Közel-Kelet, és, tágabb értelemben, az ekkor formálódó harmad-ik világ, amelyet szeretett volna saját gazdasági és politikai érdekszférájába vonni, és megakadályozni ezeken a területeken a szovjet térhódítást.

Miután számba vettük, hogy a vezető nyugati hatalmak milyen politikát folytat-tak 1956 őszének egyidejűleg lezajló két válságával kapcsolatban, vizsgáljuk meg a magyar felkelés kimenetelében döntő szerepet játszó Szovjetunió álláspontját és lépé-seit! Ez lehetővé teszi majd számunkra, hogy megkíséreljünk válaszolni a tanulmány elején feltett második alapkérdésre, vagyis hogy: a szeuezi ügy befolyásolta-e a magyar forradalom tragikus sorsát, hozzájárult-e a szovjet intervencióhoz?

A magyarországi válság idején szinte folyamatosan ülésezett a Szovjetunió Kommunista Pártjának Elnöksége, a birodalom legfőbb politikai fóruma. A testületben lezajlott vitákról, azok fordulatairól és a meghozott döntésekről áttekintő képet nyerhe-tünk Vlagyimir Nyikiforovics Malin feljegyzései alapján, aki ebben az időben az SZKP KB Általános Osztályát irányította, és részt vett a vezetőség ülésin.³² Ezekben az iratokban kétszer fordul elő utalás a szeuezi ügyre. Elsőként október 28-án, vagyis még az október 29-i Egyiptom elleni izraeli hadjárat megindulása és az angolok és a franciák október 31-i bekapcsolódása előtt: „Az angolok és a franciák most kezdenek bajt keverni Egyiptomban. Ne kerüljünk velük egy társaságba.” – mondta Hruscsov.³³ A pártfőtitkár, aki bizonyára hírszerzési forrásokból értesült az angol–francia előké-születekről,³⁴ azokra a súlyos nehézségekre utalhatott, amivel egy katonai akció nyo-mán az angolok és a franciák szembekerülnek majd.³⁵ Az SZKP Elnöksége napokig tartó habozás után október 31-én döntött a magyarországi felkelés fegyveres leverésé-

²⁹ Archives du Ministère des Affaires étrangères (La Courneuve): A külügyminisztérium instrukciói a francia ENSZ-misszió vezetőjének, távirat (1956. október 27.). NUOI, carton 242, n° 3282.

³⁰ *Documents diplomatiques français*, 1990.

³¹ Békés, 1992. 36.

³² *Döntés a Kremlben, 1956*, 1996.

³³ *Döntés a Kremlben, 1956*, 1996. 42.

³⁴ *Döntés a Kremlben, 1956*, 1996. 48.

³⁵ *Döntés a Kremlben, 1956*, 1996. 130.

ről. Erről a forradalom sorsát oly döntően meghatározó ülésről készült feljegyzésben a következő, szintén Hruscovnak tulajdonított mondatokat olvashatjuk: „Ha kivonulnánk Magyarországról, ez felbátorítaná az amerikai, angol és francia imperialistákat. Ezt gyengességünknek fognák fel és támadásba lendülnének. [A kivonulással] pozícióink gyengeségét demonstrálnánk. Pártunk ez esetben nem értene meg bennünket. Egyiptomon felül odaadnánk nekik Magyarországot is.”³⁶ Eszerint tehát a szovjet vezető az új állásponttal kapcsolatos fejtegetésében Magyarországot „a szuezi helyzettel állította összefüggésbe, amelyet ezen a napon eldöntöttek tekintett – a következő napokban ki is vonták a szovjet katonai tanácsadókat a térségből.”³⁷ Döntésének indoklása során a pártfőtitkár hosszan, többször ismételve egyetlen tényezőről beszélt: a birodalmi presztízs védelméről.³⁸ Hruscov eszerint nem akart gyengének látszani. Ebből arra következtethetünk, hogy az angol–francia–izraeli vállalkozás belejártott a magyar forradalom leverését elrendelő moszkvai döntésbe. Az a kérdés, hogy milyen mértékben és hogyan.

Az előző napon, október 30-án az SZKP Elnöksége jóváhagyta a szovjet kormánynyilatkozatot, amely leszögezte, hogy a szovjet alakulatokat, amikor a magyar kormány kéri, kivonják Budapestről, és készek tárgyalni a csapatok magyarországi teljes kivonásáról is. Mi magyarázza Hruscov és az Elnökség véleményének ilyen gyökeres megváltozását 31-re? A rendelkezésünkre álló – a felfedezések ellenére még mindig csekély mennyiségű – szovjet forrásanyag nem teszi lehetővé az egyértelmű választ. A szuezi ügy? Erre nincs egyértelmű bizonyíték, ugyanis az ülésen nem kerültek szóba a szuezi válság legújabb fejleményei, az angol–francia csapatok harcbeállása,³⁹ másrészt ilyen döntés meghozatalához a szovjet vezetésnek más hasonló helyzetben sem volt szüksége Suez-típusú ösztönzőkre: így például 1953-ban Berlinben vagy 1968-ban Csehszlovákiában. De említhetjük példaként az 1956. október 23-i első magyarországi szovjet fegyveres beavatkozást is. Vagyis minden valószínűség szerint a szovjet csapatokat bevetették volna a magyar felkelés elfojtására a szuezi események nélkül is, mivel a magyarországi változások mértéke október végére már túlhaladta azt a küszöböt, amelyet a szovjet vezetők még elfogadhatónak tartottak, és körvonalazódott a kommunista diktatúra teljes bukása, valamint egy valóban demokratikus rendszer kialakulása. Mindez automatikusan a szovjet blokk egységét is fenyegette.⁴⁰

A szuezi akció ugyanakkor *megkönnyíthette* a fegyveres beavatkozást elrendelő szovjet döntést azáltal, hogy kitűnő figyelemelterelő eszközt adott a magyarországi felkelés véres leverése nyomán várható nemzetközi felháborodás leszerelésére: „Anglia és Franciaország Egyiptomra gyakorolt agresszív nyomása kedvező körülmény a szovjet csapatok beavatkozására. Ez előnyös helyzetet biztosít az oroszoknak...”, magyarázta Hruscov a jugoszláv vezetőknek két nappal a fegyveres beavatkozás elhatározása után Veljko Micunović naplója szerint.⁴¹

A rendelkezésünkre álló levéltári anyagok, és az ezek feldolgozásával készült publikációk alapján tehát úgy tűnik, hogy az 1956 őszen párhuzamosan lezajló szuezi és magyarországi válság között nem csak időbeli egybeesés van, a két ügy nem csak a

³⁶ *Döntés a Kremlben, 1956*, 1996. 62.

³⁷ *Döntés a Kremlben, 1956*, 1996. 141.

³⁸ *Döntés a Kremlben, 1956*, 1996. 140.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Békés, 1997. 208–210.

⁴¹ Micunovic, 1990. 130; Micunovic, 1979. 133.

világsajtó hasábjain illetve az ekkor főleg propagandaeszközként funkcionáló ENSZ fórumain találkozott. Noha a két eseménysor egészen más okokra vezethető vissza – az Egyiptom elleni fellépés háttérében a Szezei-csatorna államosítása és az Izraelt ért fenyegetés állt, míg Magyarországon a sztálini típusú rendszer válságáról volt szó –, mégis a két krízis több ízben hatott, sőt visszahatott egymásra. Az újabb kutatások eredményei – amint fentebb kifejtettük – a két esemény között megfigyelhető összefüggéseket jelentős mértékben árnyalják. Az alapkérdéseinkre tehát a következőket válaszolhatjuk: noha a szezei akcióra készülõ angol–francia–izraeli szövetségesek október 22–24-én lezajlott Sèvres-i tárgyalásain a Kelet-Európában kialakult zavaros helyzet, és a Szovjetunió ezzel összefüggõ lekötöttsége minden valószínűség szerint szóba került, ez a kérdés nem befolyásolta a támadás időpontjának megválasztását: a téma előhozása inkább a szovjet katonai ellensapástól tartó izraeliek megnyugtatótását célozhatta. Másrészt a Kremlben Magyarország sorsáról napokon keresztül folyó vita végkimenetelére döntõ mértékben nem hathatott a szezei ügy. Járulékos hatása azonban feltételezhető.

Igyekezünk tehát „megvizsgálni, – Arisztotelész szavaival élve – hogy mik vonatkoznak a két szóban forgó dologra, illetve mikre vonatkozik a két dolog”. S bár „minél több ilyen” elemet próbáltunk összegezni, végleges válaszokat még nem adhatunk.

Irodalom

1956. *Le commencement de la fin 1997*. Actes du colloque « Budapest 1956-1996 », Palais du Luxembourg, Paris, 28 et 29 octobre 1996, Paris: Association pour la Communauté Culturelle Européenne.
- Arisztotelész 1979. *Organon*, Szalai Sándor (szerk. és jegyz.), Rónafalvi Ödön és Szabó Miklós (ford.), Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bak M. János – Kozák Gyula – Litván György – Rainer M. János 1991. *Az 1956-os magyar forradalom. Reform – Felkelés – Szabadságharc – Megtorlás*. Történelmi olvasókönyv középiskolásoknak, Budapest: Tankönyvkiadó.
- Bar-On, Mordechai 1991. *Challenge and Quarrel. The Road to Sinai – 1956*, Beer-sheba: Ben-Gurion University Press. (héber nyelvű)
- Bar-Siman-Tov, Yaacov 1997. A magyar forradalom és az izraeli külpolitika, in: *Évkönyv V. 1996/1997*, Budapest: 1956-os Intézet, 1997. 246–251.
- Békés Csaba 1992. A brit kormány és az 1956-os magyar forradalom, in: *Évkönyv I, 1992.*, Budapest: 1956-os Intézet, 19–38.
- Békés Csaba 1996. *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. Tanulmány és válogatott dokumentumok*. Az amerikai, angol és francia dokumentumokat ford. és a szerkesztésben közreműködött Somlai Katalin, Budapest: 1956-os Intézet.
- Békés Csaba 1997. Hidegháború, enyhülés és az 1956-os magyar forradalom, in: *Évkönyv V. 1996/1997*, Budapest: 1956-os Intézet. 201–213.
- Békés Csaba 2006. *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*. Az amerikai, angol és francia dokumentumokat ford. és a szerkesztésben közreműködött Somlai Katalin, Budapest: 1956-os Intézet. Második bővített és átdolgozott kiadás.
- Ben Gurion's Diary 1990. *The Suez-Sinai Campaign*. Edited and introduced by Selwyn Ilan Troen, in *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*. Edited by Selwyn Ilan Troen and Moshe Shemesh, London: Frank Cass.

- Calhoun, Daniel F. 1997. Suez és Magyarország, 1956. Egy MacMillan–Molotov forgatókönyv, in *Évkönyv V, 1996/1997*, Budapest: 1956-os Intézet, 241–245. Az eredeti publikáció: 1991. *Hungary and Suez, 1956: An Exploration of Who Makes History*, Lanham–New York–London: University Press of America.
- Campbell, John C. 1991. Az Egyesült Államok kormánya és a magyar forradalom, Juhász Borbála (ford.), *Világosság* 32, 10. 739–749. Az eredeti publikáció: 1991. The Soviet Union, The United States and the Twin Crisis of Hungary and Suez, in *Suez 1956. The Crisis and its Consequences*, W.M. Roger Louis, Roger Owen (szerk.), Oxford: Clarendon Press.
- Csonka Emil 1981: *A forradalom oknyomozó története, 1945–1956*, München: Veritas.
- David, François 2011. *John Foster Dulles. Secrétaire d'État, Cold Warrior et père de l'Europe*, Paris: Presse de l'Université Paris-Sorbonne.
- Documents diplomatiques français, 1956. Tome III (24 octobre–31 décembre)*. Paris, Ministère des Affaires Étrangères, 1990.
- Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról* 1996, (szerk.) Vjacseszlav Szereda és Rainer M. János, bevezetés: Vjacseszlav Szereda, kísérő tanulmány: Rainer M. János, Budapest: 1956-os Intézet.
- Duroselle, Jean-Baptiste 1993. *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Paris: Dalloz (11. kiadás).
- Elgey, Georgette (avec la collaboration de Marie-Caroline Boussard) 1997. *Histoire de la IVe République*. Tome II.: *La République des Tourmentes (1954–1959). Malentendu et passion*. Vol. II, Paris: Fayard.
- Fontaine, André 1967. *Histoire de la guerre froide*, 2. kötet, De la guerre de Corée à la crise des alliances, 1950–1963, Paris: Fayard.
- Girault, René – Frank, Robert – Thobie, Jacques 1993. *La loi des géants, 1941–1964*, Paris – Milano – Barcelona – Bonn: Masson. (Histoire des Relations Internationales Contemporaines, 3.)
- Grosser, Alfred 1972. *La IVe République et sa politique extérieure*, Paris: Armand Colin.
- Grosser, Alfred 1989. *Affaires extérieures. La politique de la France, 1944–1989*, Paris: Flammarion.
- Kecskés D. Gusztáv 1999. A szuezi válság és az 1956-os magyar forradalom. Utószó, in Denis Lefebvre: *A szuezi ügy*, Budapest: Osiris, 135–148. Angolul: The Suez Crisis and the 1956 Hungarian Revolution, *East European Quarterly*, Vol. XXXV. spring 2001, 1. 47–58.
- Kecskés D. Gusztáv 2002: A francia diplomácia és az 1956-os magyar forradalom, *Történelmi Szemle* 44, 1–2, 99–114.
- Kecskés D. Gusztáv 2007. *Franciaország és a magyar forradalom, 1956*, Budapest: História–MTA Történettudományi Intézete. (História Könyvtár, Monográfiák, 22)
- Király Béla 1990. *Forradalomtól forradalomig. Válogatott tanulmányok, beszédek és interjúk, 1982–1990*, Budapest: Századvég Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó Társulat.
- Kyle, Keith 1991. *Suez*, London: Weidenfeld – Nicolson.
- La crise des empires. Suez–Budapest 1956. Actes du colloque international* 2007. Szeged, les 29-30 septembre 2006, Université de Szeged, sous la direction de

- László J. Nagy, Péter Ákos Ferwagner, Département d'histoire moderne et d'études méditerranéennes, Szeged.
- La France et l'opération de Suez de 1956* 1997. Actes du Table Ronde organisée sous la direction de Maurice Vaïsse, Ministère de la Défense, Centre d'études d'histoire de la défense, Paris: Addim.
- Lefebvre, Denis 1999. *A szuezi ügy*, Budapest: Osiris.
- Lefebvre, Denis 2010. *Les secrets de l'expédition de Suez, 1956*, h. n.: Perrin.
- Litván György 2001. 1956: crise de Hongrie, crise de Suez, *Guerres mondiales et conflits contemporains*, septembre, 200, 99–114.
- Micunovic, Veljko 1990. *Tito követek voltam, Moszkva, 1956–1958*, Budapest: Interart. Francia kiadás: 1979. *Journées de Moscou, 1956-1958*, Paris: Robert Laffont.
- Molnár Miklós 1998. *Egy vereség diadala. A forradalom története*, Budapest: socio-typo – 1956-os Intézet. Francia nyelvű kiadás: 1968. *Victoire d'une défaite. Budapest 1956*, Paris: Fayard.
- Nagy Imre 2006. *Snagovi jegyzetek. Gondolatok, emlékezések 1956–1957*, Budapest: Gondolat–Nagy Imre Alapítvány.
- Rioux, Jean-Pierre 1983. *La France de la Quatrième République*, 2. kötet, *L'expansion et l'impuissance, 1952–1958*, Paris: Seuil (Nouvelle histoire de la France contemporaine, 16).
- Salgó László 1986. *A szuezi háromszög 1956. Suez–Algír–Budapest*, Budapest: Kosuth Könyvkiadó.
- Sipos József 2007. Les pensées d'Imre Nagy concernant la deuxième intervention soviétique et la crise de Suez, in: *La crise des empires. Suez–Budapest 1956. Actes du colloque international*. Szeged, les 29-30 septembre 2006, Université de Szeged, sous la direction de László J. Nagy, Péter Ákos Ferwagner, Département d'histoire moderne et d'études méditerranéennes, Szeged, 93–95.